

Оксана ЮРЧУК

АДОЛЬФ БОХЕНСЬКИЙ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН МІЖВОЄННОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ

Висвітлено історико-політологічні роздуми польського публіциста Адольфа Марії Бохенського над проблемою формування позитивних польсько-українських взаємин на міжнаціональному та міждержавному рівнях у Польщі 1918–1939 рр. Представлено бачення гіпотетичної польсько-української федерації. Українське питання становило невід’ємну складову концепції польської геополітики А. М. Бохенського. Публіцистика А. Бохенського сприяла формуванню в польській суспільно-політичній думці підґрунтя для об’єктивної візії польсько-українських взаємин в історії.

Ключові слова: політична публіцистика, українсько-польські взаємини, міжвоєнна Польща, українське питання, Ягеллонська ідея, федерація, геополітика.

Oksana YURCHUK

ADOLF BOHEN'SKI: POLISH-UKRAINIAN RELATIONS'S REALITIES AND PERSPECTIVES OF INTERWAR PERIOD

The Polish publicist Adolf Maria Bohem'ski's historical and politological views on the problem of establishing positive intersociety and interstate Polish-Ukrainian relations in interwar Poland is elucidated. The vision of hipotetical Polish-Ukrainian federation is introduced. Ukrainian issue was an important part of A. Bohem'ski's geopolitical concept. Adolf Maria Bohem'ski's publicistic promoted the formation of the objective vision of historical Polish-Ukrainian relations in Polish social and political opinion.

Key words: political publicistic, Polish-Ukrainian relations, interwar Poland, Ukrainian issue, Jagellonic idea, federation, geopolitics.

Будь-яка публіцистика, тим паче суспільно-політична, відображає час, в якому вона створюється. Більше того, саме у своєрідному реагуванні на віяння часу полягає її цінність. Тому і польська, і українська публіцистика 1920–1930-х років характеризувалася часто надмірно емоційним баченням польсько-українських

взаємин у міжвоєнній Польщі¹. Натомість на інтелектуальному тлі обох народів все ж виокремлювалися помірковані публіцисти, здатні мінімізувати вплив історичних міфів та стереотипів на власну свідомість й проаналізувати реальний стан польсько-українських відносин з метою окреслення позитивних перспектив взаємної співпраці на майбутнє.

Одним із представників польської поміркованої інтелектуальної еліти міжвоєнного періоду був Адольф Марія Бохенський (1909–1944) – публіцист, історик, політолог, чий творчий доробок апробовано в більшості польських видань (“Słowo”, “Droga”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Pszegląd Współczesny”, “Czas” та ін.). Цього високоінтелектуального публіциста-неоконсерватора один із його сучасників – редактор варшавського часопису “Бунт Млодих” Єжи Гедройць – вважав своїм “найближчим [за духом та професіоналізмом – О. Ю.] передвоєнним співробітником”². Польський історик М. Круль у передмові до збірки публіцистики А. Бохенського зазначав, що саме “його [Адольфа Бохенського – О. Ю.] статті сприяли формуванню характерного стилю “Бунту Млодих”, а публіцистика Бохенського зосереджувалася на складних питаннях того часу, серед яких найбільш дражливою, безумовно, була проблема міжнаціональних стосунків на польському південно-східному прикордонні”³.

¹ Для порівняння варто ознайомитися з такими працями представників української та польської консервативної думки: Кучабський В. Отверга відповідь польському консервативіст / В. Кучабський. – Львів, 1932; Назарук О. “Nasza Przyszłość” у відношенні до України / О. Назарук // Нова Зоря. – Ч. 81. – 26 жовтня 1933. – С. 5; Його ж. Польський консерватизм у відношенні до України / О. Назарук // Нова Зоря. – Ч. 71. – 21 вересня 1933. – С. 1–2; Його ж. Українська програма польських консерваторів. Кілька критичних заміток (II) / О. Назарук // Нова Зоря. – Ч. 90. – 26 листопада 1933; Його ж. Ясно й виразно! / О. Назарук // Нова Зоря. – Ч. 88. – 15 листопада 1933. – С. 1–2; Studnicki W. Polska polityka narodowościowa / W. Studnicki // Słowo. – Nr 44. – 24 lutego 1923. – S. 1; Його ж. Asymilacja a moralność / W. Studnicki // Słowo. – Nr 59. – 14 marca 1923. – S. 1; Cat. Wał ochronny Rzeczypospolitej // Słowo. – Nr 29. – 7 luty 1923. – S. 1–2; Bobrzyński J. Problem ukraiński na tle rzeczywistości. Odbitka artykułu z tomu XXXIX wrzesień-październik 1934 r. miesięcznika “Nasza Przyszłość” / J. Bobrzyński. – Warszawa, 1934. – 15 s.; Його ж. Problem Ukrainy / J. Bobrzyński // Nasza Przyszłość. – T. 1. – 1930. – S. 96–115.

² Упродовж 1937–1939 рр. варшавський часопис “Бунт Млодих” виходив під назвою “Політика”.

Ujazdowski K. M. Wstęp / K. M. Ujazdowski // Zanim powstała “Kultura”: Antologia tekstów Adolfa Marii Bocheńskiego poświęconych polskiej polityce wschodniej // Opracował i wstępem opatrzył K. M. Ujazdowski. – Lublin, 2006. – С. 5. Біографію А. М. Бохенського див.: Słownik historyków polskich / Koncepcja i opracowanie red. M. Prosińska-Jackl. – Warszawa, 1994. – S. 498.

³ Król M. Wstęp / M. Król // Bocheński A. M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził M. Król. – Warszawa, 1989. – S. 7. Див. також: Władysław W. Publicystyka polityczna neokonserwatystów w latach 1928–1935 / W. Władysław // Rocznik Historii Czołapiństwa Polskiego. – Nr 15. – Wrocław; Warszawa i in., 1976. – S. 459–473.

Проблема польсько-українських відносин у міжвоєнній Польщі доволі повно висвітлена у працях як українських⁴, так і польських істориків⁵, чого не скажеш про дослідження поміркованої суспільно-політичної думки міжвоєнного періоду, а, отже, й творчої спадщини Адольфа Марії Бохенського. У доробку польської історичної науки привертають увагу дослідження А. Косіцької-Паєвської⁶ та М. Круля⁷, а також присвячене польському консерватизму дослідження В. Міха⁸; українська історіографія лише нещодавно зацікавилася особистістю польського інтелектуала⁹. Натомість актуальність подібних досліджень очевидна, адже історико-філософська складова польсько-українських відносин має бути переосмислена сучасниками.

-
- ⁴ Гетьманчук М. Ризький мир: українсько-польські відносини періоду підготовки, підписання і ратифікації Ризького договору 1921 р. / М. Гетьманчук. – Львів, 1998; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 рр.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993; Його ж. Українсько-польські стосунки 20–30-х років: від конфронтації до нормалізації // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.) / М. Кугутяк. – Ч. 1. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 18–23; Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998; Його ж. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи / М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000; Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк. – Львів, 1993; Його ж. Українці і Польська держава: між конфронтацією та порозумінням (кінець 1920-х – 1935 роки) / М. Швагуляк // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 38. – Львів, 2003. – С. 368–405.
- ⁵ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław i in., 1979; Łukomski G., Partacz C., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium / G. Łukomski, C. Partacz, B. Polak. – Koszalin; Warszawa, 1994; May E. Mniejszości narodowe w myśli politycznej Narodowej Demokracji (1918–1939) / E. May // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku / Pod red. J. Jachymka. – Lublin, 1992. – S. 35–58; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków, 1979.
- ⁶ Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego / A. Kosicka-Pajewska. – Poznań, 1992; Adolf Bocheński o ustroju i racji stanu Rzeczypospolitej // Wstęp, wybór i opracowanie A. Kosickiej-Pajewskiej. – Warszawa, 2000.
- ⁷ Bocheński A. M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / A. M. Bocheński / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził M. Król. – Warszawa, 1989; Król M. Style politycznego myślenia. Wokół “Buntu Młodych” i “Polityki” / M. Król. – Paris, 1979.
- ⁸ Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939) / W. Mich. – Lublin, 1992.
- ⁹ Юрчук О. Українське питання в Польщі та часопис “Bunt Młodych” / О. Юрчук // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки та знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 13. – Київ, 2004. – С. 95–109; Її ж. Українське питання у польській консервативній суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду (1918–1939): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / О. Юрчук. – Львів, 2005. – 190 с.

Політична публіцистика А. Бохенського – це складне переплетення геополітичних прогнозів із конкретними пропозиціями розв’язання національної, насамперед української, проблеми в міжвоєнній Польщі. Про винятковий інтерес польського публіциста до української тематики свідчить також закріплений за ним статус “неофіційного знавця українського питання”. Бачення української проблеми в Польщі представлено А. Бохенським у збірках “Державний устрій та національні інтереси” (1928), “Між Німеччиною і Росією” (1937), “Вибрані статті” (1944) тощо¹⁰.

Перші спроби синтетичного дослідження української тематики польський публіцист здійснив у студентські роки. Вагомий вплив на зацікавлення українською тематикою справив фактор т. зв. малої батьківщини – Східної Галичини (Бродівщина), де розташовувався маєток родини Бохенських. Українська тематика увінчала навчання Адольфа Марії у паризькій Школі політичних наук, а дипломну роботу, присвячену українській революції 1917–1921 рр., опубліковано в часописі “*Pszegład Współczesny*” (1931) під назвою “З історіографії української революції. Від Христюка до Шухевича”¹¹. Вже в цій роботі простежуються власний стиль автора, який характеризується глибоким філософським осмисленням проблеми на тлі неупередженого трактування конкретно-історичних фактів.

У дослідженні “З історіографії української революції...” автор значну увагу приділив проблемі формування та діяльності української еліти. До когорти державників польський публіцист зараховував гетьмана Павла Скоропадського, історика та політика Дмитра Дорошенка, політика Симона Петлюру¹². Прикладом української воєнної звитяги та героїчної боротьби за національну справу А. Бохенський назвав “національно свідомий та позбавлений авантюристичності” галицький стрілецький легіон, на його переконання, “найвірніший оплот і опору Центральної Ради”¹³. Уособленням української військової еліти польський публіцист вважав полковника Армії УНР Євгена Коновальця¹⁴ та генерал-полковника Армії УНР, головнокомандувача Української галицької армії Михайла Омеляновича-Павленка¹⁵. І це при тому, що обидва безпосередньо керували українськими військами під час національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

Натомість сам Адольф Марія у збройному польсько-українському протистоянні за володіння західноукраїнськими теренами 1918–1919 рр. бачив “головну причину занепаду української справи”¹⁶. Звідси й різка критика діяльності керівника західноукраїнської політики – диктатора ЗУНР Є. Петрушевича, якого

¹⁰ Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. – С. 76.

¹¹ Bocheński A. M. Z historiografii rewolucji ukraińskiej. – S. 115–134.

¹² Ibid. – S. 123–124.

¹³ Ibid. – S. 125.

¹⁴ Bocheński A. M. Z historiografii rewolucji ukraińskiej. – S. 125.

¹⁵ Ibid. – S. 127–128.

¹⁶ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 27. Див. також: Bocheński A. M. Z historiografii rewolucji ukraińskiej. – S. 128.

польський публіцист звинувачував у недержавницькому підході до вирішення польсько-українського протистояння¹⁷.

Зацікавила Бохенського і тогочасна українська публіцистика. Високо оцінював публіцистичний таланти Василя Кучабського; захоплювався науковим доробком та особистістю історика, політолога, публіциста В'ячеслава Липинського¹⁸. У присвяченій В. Липинському статті “Український Мауррас” (1933) А. Бохенський проводив певні паралелі з власним баченням проблем української історії та із захопленням відзначав глибоке філософське осмислення історичних подій у творчості українського історика¹⁹.

Ознайомлюючись з українською публіцистикою, А. Бохенський намагався осмислити глибинні причини, передумови та процеси польсько-українського конфлікту. Типовим прикладом негативного відлуння міжнародного антагонізму стала для Бохенського історія польсько-українського договору Петлюри–Пілсудського 1920 р.: “Петлюра вже давно прагнув об'єднатися з Польщею проти Росії, одної та іншої [більшовицької та білогвардійської – *О. Ю.*], Петрушевич прагнув [об'єднатися] радше з дияволом чи з Леніним, тільки не з Пілсудським”²⁰. Не зайвим буде зауважити, що в міжвоєнній Польщі польсько-українське протистояння на західноукраїнських землях переважно розпалювалося під впливом зовнішньополітичних дій Польщі, спрямованих на утвердження власної присутності на південно-східному прикордонні²¹.

Негативне ставлення до політичного керівництва ЗУНР не завадили А. Бохенському оцінити здобутки західноукраїнського державотворення: “Галицькі українці ... натомість зуміли відкласти усілякі [соціальні – *О. Ю.*] реформи ... і завдяки цьому їх маленька держава вирізнялася досконалою організацією і змогла дев'ять місяців чинити опір польській армії”²². Головною передумовою гідного спротиву українців польському війську А. Бохенський вважав високий рівень національно-го самоусвідомлення галицького українства²³.

Проте в основі польсько-українського антагонізму була не лише проблема історичних стереотипів та недавнього воєнного протистояння, а й системи законодавчого та адміністративного регулювання міжнародних взаємин у міжвоєнній Польщі. Докладно цю проблему польський публіцист розкрив у збірнику з історії польського парламентаризму “Державний устрій та державні інтереси” (1928). А. Бохенський переконував, що багатонаціональна Польська держава потребує реформування виборчого законодавства на засадах двокуріальної системи

¹⁷ Bocheński A. M. Z historiografii rewolucji ukraińskiej. – S. 129–130.

¹⁸ Bocheński A. M. Ukrainski Maurras. – S. 147.

¹⁹ Bocheński A. M. Ukrainski Maurras. – S. 141.

²⁰ Bocheński A. M. Z historiografii rewolucji ukraińskiej. – S. 131. Див. також: Bocheński A. M. Wyprawa kijowska lekcja polityczna // Bunt Młodych. – Nr 8. – 5 maja 1934.

²¹ Polska idea imperialna. – Warszawa, 1938. – S. 31.

²² Цит. за: Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. – S. 76.

²³ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 24.

(польської та національних меншин): “Участь національних меншин в ухваленні бюджету чи інших важливих державних функціях мали би безперечно ту хорошу сторону, що посилювала б у них почуття відповідальності за державу та почуття повноправного громадянства”²⁴. Адольф Марія закликав змінити виборче законодавство на користь прозорішої системи, а процес пошуку оптимальних рішень у її формуванні доручити авторитетним правникам М. Бобжинському, С. Грабському, П. Дунін-Борковському тощо²⁵.

Основні засади власної візії польсько-українських відносин 1918–1939 рр. А. Бохенський виклав у роботі “Ормузд і Ариман” (1943–1944), яку розпочав словами: “Будь-які суперечки між обома націями, які заселяють пас між Німеччиною та Росією, небажані. Цим націям загрожують такі великі небезпеки ззовні, що ми повинні об’єднуватися для опору”²⁶. Передумовою вирішення українського питання у Польщі вважав стабілізацію міжнаціональних відносин у Східній Галичині, які розглядав поетапно (1919–1926, 1926–1930, 1930–1934, 1934–1939), виокремлюючи основні проблеми. Так, формування тла польсько-українських взаємин упродовж 1919–1926 рр. А. Бохенський узалежнив від перебігу польсько-української війни 1918–1919 рр., яка негативно вплинула на “психіку обох суспільств”²⁷. Період 1926–1930 рр., на думку А. Бохенського, характеризувався поразкою політики колонізації, значним поступом української кооперації на тлі обмежувальних заходів польської влади та радикалізації українського суспільства. Зауважимо, що польський публіцист прямо пов’язував практику періодичних репресивних акцій польської влади (“пацифікацій”) проти українського населення з радикалізацією українського суспільства та зневірою в польсько-українській співпраці²⁸.

Характеризуючи періоди 1930–1934 рр. та 1935–1939 рр., Адольф Бохенський зосередився на оцінці українського національного руху. Розкол всередині українського політикуму, що ознаменувався зміною політичної тактики на користь першочергової реалізації програми українського автономізму в межах Польщі, А. Бохенський пов’язував із загостренням інстинкту самозбереження українства з огляду на репресії та голодомор 1932–1933 рр. в УРСР. Зауважимо, що для польського публіциста було очевидним, що голодомор найбільше і “насамперед заторкнув Україну і коштував їй мільйони життів” та став логічним продовженням більшовицької політики фізичного знищення всього українського²⁹.

Оцінюючи радянську політику щодо українців як “загрозу українськості наддніпрянських земель”, А. Бохенський вважав позитивним і цілком логічним зростання угодових настроїв усередині української еліти в Польщі³⁰. У цьому контексті

²⁴ Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. – S. 84.

²⁵ Ibid.

²⁶ Bocheński A. M. Ormuzd i Aryman. – S. 73.

²⁷ Ibid. – S. 73–75.

²⁸ Ibid. – S. 77.

²⁹ Ibid. – S. 78.

³⁰ Ibid.

польський публіцист особливого значення надавав процесу залучення до реалізації угової лінії УНДО греко-католицьких кіл на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким, прогнозуючи визначальний вплив авторитету українського душпастиря на перебіг угової процесу першої половини 1930-х років. А. Бохенський неодноразово називав митрополита “головною постаттю серед поміркованих чинників в українському суспільстві”, вкрай корисну для стабілізації взаємин на польському південно-східному прикордонні³¹. Нормалізацію польсько-українських взаємин 1935 р. А. Бохенський оцінював позитивно, хоч вважав українські вимоги “претензійними” з огляду на вже існуючий у Польщі “певний ступінь політичної свободи, яких їй не могла дати ані Росія, ані Німеччина”³².

У статті “Tres questiones de natione ac statu” (1934), присвяченій теоретичним засадам позитивної польської державної політики в національному питанні, Бохенський акцентував на “якомога вдалішому пристосуванні меншин” до польської держави, насамперед – шляхом подолання відцентрових тенденцій на прикордонні через забезпечення національних свобод: “Ліберальна політика сприяє посиленню уговових угруповань, репресивна політика ... – антидержавних угруповань”³³. Натомість реальну польську національну політику 1920-х років критикував за короткозорість та репресивність, закидаючи польській владі: “жодні зміни [всередині українського політикуму – О. Ю.] ймовірніше за все не могли би зробити нічого гіршого для нашої держави – як те, що робимо самі”³⁴.

Одним із головних чинників формування польсько-українських позитивних стереотипів А. Бохенський вважав досягнення компромісу в питанні узгодження польського та українського націоналізмів за умови збереження польської присутності на західноукраїнських землях³⁵. Стверджуючи, що “інтегральний націоналізм кожної нації полягає у прагненні до забезпечення собі максимальної сили”, тому держава повинна визначитися з методами впливу на національні прагнення меншини³⁶. Оптимальною А. Бохенський вважав схему “солідаризації держави [титульної нації – О. Ю.] із прагненням меншин до незалежності”³⁷. Йдеться про максимальне наближення інтересів меншин до польських у взаємоприйнятній формі, наприклад, т.зв. продуманої унії (федерації) з новоствореною українською державою. Такі пропозиції автора не що інше, як спроби розпочати дискусію, насамперед у пресі, з приводу перспектив польсько-української федерації. Наголосивши на необхідності “формування такого стану речей, у якому польсько-

³¹ Bocheński A. M. Ormuzd i Aryman. – S. 78.

³² Ibid. – S. 82.

³³ Bocheński A. M. Tres questiones de natione ac statu // Droga. – Nr 11. – 1934. – S. 971–974.

³⁴ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 31.

³⁵ Czerwiski Fr. Dwugłos w sprawie litewskiej // Polityka. – Nr 7. – 10 marca 1938. – S. 4–5. Зауважимо, що А. М. Бохенський часом писав під псевдо Францішек Червіські або Червінські.

³⁶ Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. – S. 90.

³⁷ Ibid. – S. 91.

українська співпраця перестала би бути ментально неможливою”, польський публіцист закликав польську владу до “реальної праці у сфері підтримки шкільництва, кооперації та самоврядування” на противагу “пустих заяв” про формальне польсько-українське порозуміння³⁸.

Польське політичне домінування в Центрально-Східному європейському регіоні А. М. Бохенський узалежнював від нейтралізації суспільних антагонізмів усередині Польщі. Польський неоконсерватор наголошував, що геополітичні реалії вимагають від Польщі визнання права сусідніх народів, особливо українців, на власну державність при збереженні *status quo* у питанні кордонів³⁹. У військово-політичному союзі Польщі та гіпотетичної української наддніпрянської держави А. М. Бохенський бачив оптимальне підґрунтя для польсько-української федерації, яка б забезпечила дотримання суспільно-політичних та культурно-освітніх потреб українців⁴⁰.

Виняткового значення Адольф Марія надавав проблемі формування свідомісних стереотипів взаємосприйняття на основі т. зв. ментальних (психічних) сил меншості. А. Бохенський стверджував, що чинник позитивного налаштування меншини у випадку задоволення її національних потреб формуватиме позитивне психологічно-ментальне тло для налагодження співпраці з Польською державою. Відомо, що на тлі формування позитивної суспільної свідомості (суспільних настроїв) загроза сепаратизму мінімізується, адже “що більше держава наділяє свободами [меншини – *О. Ю.*], то важче здобути потрібну для боротьби з ним [державі – *О. Ю.*] психічну енергію”⁴¹. Загроза ж можливої втрати національних свобод та економічного добробуту сприятиме лоялізації меншин на перспективу.

Акцентуючи на актуальності зміни міжнаціональних свідомісних міфів і стереотипів, найнебезпечнішим для внутрішньої стабільності Польської держави А. Бохенський вважав культивування в суспільній свідомості поляків Ягеллонського міфу. На переконання польського публіциста, втілену в середньовіччі ідею мультикультурної Ягеллонської імперії у ХХ ст. треба розглядати як небезпечний анахронізм. Розрізняючи теоретичну та практичну складові Ягеллонського міфу, А. Бохенський зазначав, що формально приязне ставлення поляків до національних меншин як рівних громадян у XV–XVI ст. на практиці призвело до тотальної асиміляції непольського населення т. зв. кресових земель. Для польського публіциста було очевидним, що закладений в ягеллонській концепції міжнаціональний

³⁸ Bocheński A. M. Tres questiones de natione ac statu. – S. 971–973.

³⁹ Bocheński A. M. Aktualność idei jagiellońskiej // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 68.

⁴⁰ Bocheński A. M. Polski imperializm ideowy // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 148. У статті йдеться про федерацію між Польщею та Україною, за змістовим наповненням наближену до прометеїзму Ю. Пілсудського. Докладніше див.: Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935 / W. Kulesza. – Wrocław i in., 1985; Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilsudczyzny 1926–1930 / T. Piotrkiewicz. – Warszawa, 1981.

⁴¹ Bocheński A. M. Tres questiones de natione ac statu // Droga. – Nr 11. – 1934. – S. 978.

антагонізм сформував у свідомості асимільованих народів образ “найбільшого жахиття і символу найагресивнішого польського імперіалізму”⁴².

У статті “*Trudści polityczne federacji środkowoeuropejskiej*” (1943) автор вкотре стверджував, що відродження Ягеллонського міфу як цілісної політичної доктрини в умовах міжвоєнної Польщі неможливе: “Ягеллонську епоху, яку ми [поляки – *О. Ю.*] вважаємо благословенним періодом для усіх цих [української, литовської, білоруської – *О. Ю.*] націй, вони вважають проклятим часом унії з Польщею, завдяки якій спольщилися їх провідні верстви”⁴³. Тому “тепер вже не може бути мови про повторення асиміляційних процесів цілих суспільних верств і націй, як то було у XV–XVI столітті”, – проте зауважує: “Ніщо не є таким важким для викорінення зі свідомості, як наївний історизм і як віра, що те, що раз було, має повторитися. І в цьому полягає велика помилка нашої федеративної пропаганди”⁴⁴. Оскільки меншини розглядають поняття “Ягеллонська ідея” як “синонім програми асиміляції під плащем гуманістичних гасел”, “перший обов’язок нашої пропаганди – доводити, що нова федерація не матиме абсолютно нічого спільного з в односторонньому порядку розглянутою ягеллонською унією”⁴⁵.

Як прихильник лібералізації польської національної політики на тлі поступової відмови від ілюзії про повторну реалізацію проекту мультикультурної імперії, А. Бохенський звертався до поляків: “Зрозуміймо, що ані Литовці, ані Українці, ані Білоруси не мають щонайменшого бажання стати поляками – і вшануємо їх волю”⁴⁶. Констатуючи, що історія співжиття поляків з іншими слов’янськими народами – болісна для сусідів, “наповнена комплексами”, наголошував на необхідності якнайшвидшого розриву федеративних сподівань із міфологемами доби Ягеллонів⁴⁷. Концепція взаємин із сусідами, українцями насамперед, як і федерація, повинні опиратися на ідеологію з етичним забарвленням, яка би пропагувала мовну, релігійну, національну толерантність⁴⁸. “Необхідно позбутись у федеративних можливостях примарних сподівань на національну асиміляцію українців як “абсурдних””, – неодноразово наголошував польський консерватор⁴⁹. “Нова федерація повинна бути цілком сучасною, а першим її завданням має бути розрив з історією, переповненою стількома болісними для наших сусідів моментами”⁵⁰.

Констатуючи факт безумовного впливу європейської політичної кон’юнктури на міжнаціональні взаємини всередині держави чи на міждержавному рівні, А. М. Бохенський радив польському політикуму, насамперед проурядовим парті-

⁴² Bocheński A. M. Aktualność idei jagiellońskiej // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 58.

⁴³ Bocheński A. M. Trudności polityczne federacji środkowoeuropejskiej. – S. 85.

⁴⁴ Ibid. – S. 86.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Bocheński A. M. Aktualność idei jagiellońskiej // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 68.

⁴⁷ Bocheński A. M. Trudności polityczne federacji środkowoeuropejskiej. – S. 86.

⁴⁸ Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. – S. 87.

⁴⁹ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 25.

⁵⁰ Bocheński A. M. Trudności polityczne federacji środkowoeuropejskiej. – S. 86.

ям, сприяти формуванню позитивного образу Польської держави у свідомості національних меншин⁵¹. У цьому контексті воєнно-політичний союз Польщі та гіпотетичної української держави мав не стільки забезпечити нейтралітет української *irredenty* в Польщі, скільки практично зняти з порядку денного питання безпеки південно-східного прикордоння⁵². Йшлося про політичне домінування в Центральній-Східній Європі сфедерованої Польщі “від моря до моря” (від Балтики до Чорного моря)⁵³. Такий підхід польського публіциста сформувався на основі переосмислення геополітичної складової Ягеллонського міфу на тлі критичного ставлення до основного положення – ідеї багатокультурної імперії⁵⁴. Мався на увазі т. зв. здоровий імпералізм ХХ ст., під яким А. Бохенський розумів прагнення до “об’єднання кількох держав із метою спільного захисту, без панування однієї держави чи однієї нації над іншими і без надмірного їх втручання у внутрішні справи союзника”⁵⁵.

У статті “Польський імпералізм і західноукраїнський імперіалізм” (1938) представлено порівняльний аспект українського та польського імперіалізмів на основі програмних постулатів політичних сил. Розглядаючи прометеїзм та західноукраїнський самостійницький рух як феномени, здатні до перманентної експансії, А. Бохенський пропонував польській владі спрямувати зусилля т. зв. західноукраїнського імперіалізму на відбудову української держави над Дніпром та її подальше входження до складу польсько-української федерації незалежних держав. Передбачалося, що своєрідна угода української галицької еліти з Польщею у справі сприяння українському державотворенню мала гарантувати польський суверенітет на південно-східному прикордонні⁵⁶. Зауважимо, що такі теоретизування А. Бохенського з приводу польсько-українського порозуміння ґрунтувалися на усвідомленні реального стану міжнаціональних взаємин у Польщі загалом, та зростаючої ролі українського національного руху на західноукраїнських землях зокрема⁵⁷.

Усвідомлюючи цілковиту неможливість експансії під гаслами етнічного імпералізму з огляду на фактичну відсутність поза межами міжвоєнної Польщі компактно заселених поляками земель, А. Бохенський пропонував розширити список “оптимальних союзників” із сусідніх народів на засадах “співправління”⁵⁸. Парадокс, проте співпрацю польської держави та галицького незалежницького руху А. Бохенський вважав невідворотною та необхідною умовою для реалізації стратегічних завдань обох народів як у справі нівелювання міжнаціональних антаго-

⁵¹ Bocheński A. M. Teoria państwa narodowego // Bocheński A. M. Między Niemcami a Rosją. Zbiór dokumentów. Warszawa, 1994. – S. 55.

⁵² Bocheński A. M. Teoria państwa narodowego // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 218.

⁵³ Polska idea imperialna. – S. 12.

⁵⁴ Bocheński A. M. Krytyka Jędrzeja Giertycha. – S. 69–70.

⁵⁵ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 25.

⁵⁶ Bocheński A. M. Imperializm polski a imperializm zachodnioukraiński. – S. 43. Вперше ця стаття з’явилася під псевдо Czerwiski F. Та під назвою “Imperializm polski a imperializm ukraiński” (Polityka, 1938).

⁵⁷ Ibid. – S. 44–46.

⁵⁸ Bocheński A. M. Imperializm polski a imperializm zachodnioukraiński. – S. 46.

нізмів на теренах Східної Галичини, так і у справі створення “всередині Речі Посполитої ... умов для реалізації програми західноукраїнського імперіалізму” при збереженні польських кордонів⁵⁹.

Виняткову роль у формуванні суспільних настроїв, як відомо, відіграє національна еліта. А. Бохенський, полемізуючи з праворадикальним публіцистом Є. Гертихом щодо шляхів вирішення української проблеми, закинув автору, а в його особі радикально налаштованій частині польського суспільства, нездатність “вийти за межі історичного авторитету Сенкевича”, пропонуючи подолати власну некомпетентність в українському питанні насамперед через ознайомлення з працями українських інтелектуалів М. Грушевського, В. Липинського, С. Томашівського, М. Кордуби, І. Кедрина, Д. Багалія тощо⁶⁰. Вбачаючи в “погордливому для наших меншин” ставленні поляків до українців віддзеркалення негативного стереотипу польсько-німецьких взаємин, А. Бохенський закликав відмовитися від стереотипів минулого як передумови подолання польсько-українських антагонізмів⁶¹.

Незважаючи на критичне ставлення до української еліти, Адольф Бохенський констатував як незаперечний факт високий ступінь її впливу на українську спільноту, а, отже, й необхідність зваженого підходу до українського політикуму. Польський публіцист зазначав, що “інтелігенція тут більш тісно пов’язана з широкими масами, ніж у Польщі ... Священики та їхні сім’ї, виховані в певній місцевості, які зросли у тривалому співжитті з простим людом .., а, одночасно, фанатичні націоналісти – потуга, яку жодна сила (за винятком, може, комунізму) не зможе від селянства і його ідеології відірвати”⁶². Найбільш активною та авторитетною частиною еліти вважав греко-католицьке духовенство – “головну силу, на яку опирається українськість”, а співпрацю греко-католицького клиру і українських радикальних сил – гарантією забезпечення “меншості [української – О. Ю.] від комунізму”⁶³. Саме у феномені української національної Греко-католицької церкви Адольф Бохенський бачив підґрунтя не лише збереження високої національної свідомості галичан, а й польсько-українського діалогу.

У 1937 р. опубліковано найвідомішу працю Адольфа Бохенського “Між Німеччиною і Росією” – спочатку на шпальтах варшавської “Політики”, потім – окремим виданням. Українське питання розглядалося у другому розділі – “Перспективи української незалежності”. Основні тези зазначеного розділу були попередньо апробовані автором у статті “Незалежність та самостійність” (1935), присвяченій проблемі федералізму як оптимального способу збереження балансу польських державних та українських національних інтересів на рівні збереження ідентичності⁶⁴. Констатуючи, що для “українськості корисно зберегли частини краю та

⁵⁹ Ibid. – S. 50.

⁶⁰ Bocheński A. M. Krytyka Jędrzeja Giertycha. – S. 62.

⁶¹ Ibid. – S. 63–64.

⁶² Ibid. – S. 67–68.

⁶³ Ibid. – S. 69.

⁶⁴ Bocheński A. M. Niepodległość czy samoistość // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 127–145.

частини населення поза колективним строем”, А. Бохенський пропонує програму польсько-української співпраці, побудовану на його власному “розумінні спільних інтересів польського та українського населення на теренах Галичини та Волині. Інтересів цих національностей, що полягають у розвитку освіти, добробуту та мирному західноєвропейському розвитку національної культури кожного громадянина держави. Лише реалізація цієї програми може принести кресам спокій, а державі – прихильність, можливо, якнайширших верств населення”⁶⁵.

Йшлося про федерацію як ідейне, а лібералізм – як практичне підґрунтя вирішення українського питання з огляду на польські інтереси. Ставка на зміну політичної кон’юнктури в регіоні у зв’язку з неминучим ослабленням російських впливів видавалася А. Бохенському найперспективнішою, особливо за умови розпаду СРСР⁶⁶. На переконання А. Бохенського, що саме на часі “сформулювати прогноз щодо територіального розвитку Східної Європи” з акцентом на незмінності “теперішніх східних кордонів Речіпосполитої Польської”⁶⁷.

Аналізуючи питання польсько-української федерації з погляду польських національних інтересів в умовах, як наголосив А. Бохенський, “політичного безладу” повоєнного світу, автор сформулював чотири моделі поведінки гіпотетичної української держави щодо західноукраїнських територій⁶⁸. Не маючи сумніву в тому, що українці постійно прагнутимуть повернути Західну Україну у склад соборної української держави, А. Бохенський зазначав, що лише збалансована польська позиція в українському питанні як всередині Польщі, так і на зовнішньополітичній арені сприятиме реалізації ідеї польсько-української федерації⁶⁹. Йшлося про опосередковану підтримку державницьких прагнень українців в УРСР як важливий чинник подолання українського сепаратизму в Польщі через маніпуляції з інстинктом самозбереження галицьких українців як частини українського народу⁷⁰.

Відродження української державності розглядалося А. Бохенським як необхідна складова досягнення “польського політичного тріумфу” в майбутньому. Україну – “нейтралізатор Росії в регіоні” – розглядав польський публіцист як “гарант неможливості створення антипольської коаліції як на сході, так і на заході”⁷¹. Зауваживши, що “дуже вагоме ослаблення України чи повторне її зникнення з карти Європи не може відповідати інтересам Речіпосполитої так само, як дуже значне послаблення Речіпосполитої не могло б відповідати інтересам України”, Бохенський утверджував тезу про необхідність та неминучість польсько-української співпраці⁷².

⁶⁵ Bocheński A. M. Krytyka Jędrzeja Giertycha. – S. 68.

⁶⁶ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 13.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid. – S. 14.

⁷⁰ Bocheński A. M. Samoista Ukraina P[ana] Gluźnińskiego. – S. 102–103.

⁷¹ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 17.

⁷² Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 18.

Визнаючи виняткову роль галицьких українців у формуванні позитивного образу Польщі як союзника перед своїми зазбручанськими співвітчизниками, А. М. Бохенський дійшов висновку, що першочергове завдання Польської держави – “довести, що можемо для тих державних народів, які мешкають з нами під одним дахом, забезпечити повноцінний культурний, політичний і господарський розвиток”⁷³. При цьому А. М. Бохенський вказував на доцільність використання такого тонкого інструменту впливу на поведінку українців, як ментальні відмінності між галицькими та наддніпрянськими українцями з метою формування в галичан відчуття “приреченості” пожертвувати своїм правом жити у власній державі заради існування самої Української держави як такої. Автор неодноразово наголошував, що польська влада повинна створити умови для “плекання лояльності” серед української спільноти, адже, на переконання Бохенського, меншини лише тоді повністю переймаються інтересами держави, коли одержують гарантії вільного національного розвитку⁷⁴. Адольф Марія різко критикував концепцію сокальського кордону** як таку, що сприяє сепаратизму, натомість на шляху до федерації головним завданням вважав “психічне віддалення наших [тут польських – О. Ю.] провінцій від Радянської України та якомога більше наближення їх до Західної Європи”⁷⁵.

Незважаючи на тривале взаємопроникнення української та польської культур та зближення історико-політичних традицій в середньовічній державі Ягеллонів, та, як наслідок, усвідомлення приналежності до спільної політичної традиції, у ХХ ст. сусідні з поляками народи не лише внутрішньо переродилися, а й піднялися на вищий щабель самоусвідомлення⁷⁶. У зв’язку з цим А. М. Бохенський вкрай негативно ставився до спроб польської влади шукати свідчення приналежності української державної традиції до польського політичного спадку, вбачаючи в цьому фактор дестабілізації відносин на західноукраїнських землях⁷⁷. А. Бохенський наголошував, що лише дотримання принципу добровільності сторін створить необхідні передумови для формування польсько-української федерації, яка, як зазначав публіцист, саме в такому вигляді здатна принести “суттєву користь для нашої [тут Польської – О. Ю.] держави” та одночасно “раз і назавжди унеможливить... польський [територіальний – О. Ю.] імпералізм на сході Європи”⁷⁸.

⁷³ Bocheński A. M. Polski imperializm ideowy // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 152. До “державних народів” А. М. Бохенський зараховував українців та литовців, залишаючи білорусів поза межами цього поняття. Див. також: Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 21, 22.

⁷⁴ Bocheński A. M. Teoria państwa narodowego // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S. 225.

** Йшлося про впроваджену польською владою (на місцевому рівні – воєводою волинським Г. Юзефським) політику штучного відмежування впливів національно свідомішої Східної Галичини на Волинь з метою її якнайшвидшої колонізації.

⁷⁵ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 26–27.

⁷⁶ Bocheński A. M. Polski imperializm ideowy // Bocheński A. M. Historia i polityka. – S.240.

⁷⁷ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 25.

⁷⁸ Bocheński A. M. Perspektywy niepodległości ukraińskiej. – S. 25.

Федеративна концепція Бохенського базувалася на засадах персональної унії. На законодавчому рівні передбачалося запровадити двокуріальну систему виборів до органів влади (польська курія та курія національних меншин), згідно з якою кількість мандатів відповідала б чисельності виборців у курії⁷⁹. Освітні, суспільні та економічні питання делегувалися самоврядним структурам певної національної групи, натомість загальні проблеми – до спільної комісії самоврядних урядів, існування яких дозволило би зняти проблему поглинання однієї нації іншою. А. Бохенський запропонував універсальну політичну ідею – не накидати нікому польських постулатів та не здійснювати жодних важливих кроків без узгодження із союзниками (“нічого про них без них”), натомість практичну цінність цієї концепції так не вдалося визначити у зв’язку з початком Другої світової війни, яка поглинула польські плани домінування в Центрально-Східній Європі.

Отже, оцінка А. Бохенським польсько-українських взаємин передбачала дві, відмінні за емоційним забарвленням та змістовою навантагою, складові: критичне ставлення до реальної польської політики в українському питанні упродовж всього міжвоєнного двадцятиліття та позитивне, навіть утопічне бачення польсько-українського діалогу в майбутньому в межах польсько-української федерації. Очевидно, що такий проект ґрунтувався як на прагматичному аналізі геополітичних перспектив Польщі в умовах посилення Німеччини та Росії, так і об’єктивній оцінці національного та історичного поступу українців у період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. як повновартісної нації. Федеративна концепція Бохенського – своєрідне поєднання ґрунтового історичного аналізу та утопічних філософсько-політологічних роздумів, проте йшлося радше не про форму, а про зміст польсько-українського співіснування в Центрально-Східному регіоні Європи. Сьогодні засвідчило, що в головному Адо́льф Марія мав рацію – обидві сусідні нації у перспективі були приречені на співпрацю.

⁷⁹ Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. – S. 88.